

Breda in het Nieuws

(1618-1625)

door

Y. P. W. VAN DER WERFF

De eerstelingen van het Nederlandse perswezen verschenen tijdens het twaalfjarig bestand. Wie ook maar op de hoogte wilde of moest blijven van het laatste nieuws, koopman of commère, diende de „courante novellen” tweemaal in de week geheel uit te spellen. Hooft laat zich daar in de „Warenar” van 1616 enigszins misprijzend over uit; waarschijnlijk betreft zijn opmerking nog slechts de „loopmare” in geschreven vorm, die van hand tot hand ging.

Van 1618 dateert de eerste gedrukte krant, althans de oudste, die bewaard gebleven is. Een dergelijk voorbehoud geldt evenzeer voor de behandeling van het oudste krantenieuws over Breda: alleen uit die krantjes viel te putten, die teruggevonden en door nieuwe uitgave toegankelijk zijn. Op dit laatste gebied verwierf zich kort voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog de Zweed Folke Dahl een grote naam. Met zijn studie en speurzinnigheid wist hij ten aanzien van het drukken van kranten het „eerstgeboorterecht” voor bewoners van de Republiek der Nederlanden onomstotelijk aan te tonen. In 1946 bood de Gemeente- en Universiteitsbibliotheek van Gothenburg, waar F. Dahl werkzaam is, een complete oplage van facsimile-drukken aan de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage ten geschenke aan. Deze uitgave¹ van de oudste Nederlandse krantjes, de jaren 1618—1625 bestrijkend, geeft ons een beeld van de nieuwsvoorziening dier dagen. Zowel uit buiten- als binnenland bevatten de blaadjes personalia, scheepstijdingen, economisch nieuws, politieke en gemengde berichten. Als steeds verschaftte het oorlogstoneel de meeste kopij. Dat het middenin de gevechtszone gelegen Breda in meer dan 1/3 van de gereproduceerde kranten² voorkomt, zal niemand verbazen.

Het eerste krantenbericht over Bredanaars betreft hun activiteit bij het beleg van Bergen op Zoom in 1622; tot ver in de omtrek roven en ver-

nielen zij ten plattelande ketels en fusten, „...op dat den vyant geen ghelegentheyit soude hebben te Brouwen” (102 v). Zo'n commentaar vervult ons meteen met een zeker scepticisme tegenover de courantier, omdat bekend is hoezeer de Bredase burgers elk middel aangrepen om hun brouwersmonopolie te handhaven en zo een hunner bronnen van inkomsten tegen de concurrentie van het platteland te beschermen. Het eigenbelang heeft hier vermoedelijk wel zeer de vaderlandsliefde — als we het woord mogen gebruiken — gestimuleerd.

Een reis van vorstelijke personages boezemt steeds belangstelling in: zo wordt in mei 1624 het bezoek van Prins Maurits aan Breda geschetst met de opsomming van de meereizende leden van het hof en hun gevolg (30 v; 123 v).

Al in juli van dat jaar nemen de kranten berichten over troepenbewegingen in de richting van Breda op; het betreft hier inderdaad de concentratie van het Zuidnederlandse leger onder aanvoering van de Italiaanse aanvoerder van Filips IV, Spinola. Opvallend snel weten de verschillende uitgevers het publiek achtereenvolgende gebeurtenissen en het moment van de omsingeling door te geven; zo bevatten de kranten van 31 augustus al het nieuws, dat vier dagen tevoren Ginneken en Terheyden bezet werden (36 v; 129 v). Veel aandacht wordt besteed aan de houding van de stad en de werkzaamheden voor de verdediging. Wanneer de hedendaagse lezer van de genomen maatregelen kennis neemt, wordt hij soms getroffen door een zekere overeenkomst met toestanden uit de jongste oorlog: het bidden en smeken van de huislieden doet de gouverneur, Justinus van Nassau, het slopen van opstallen en het vrijmaken van het schootsveld ³ lang — te lang? — uitstellen (34 v; 162 v).

De uitzonderlijke hoge waterstand van eind november is binnen de week door het land bekend: door storm en regen stond van Teteringen tot het hoornwerk Bosse Poort en de „Vuecht”-schans alles blank (39 v). De waterstand bleef echter niet zo gunstig hoog voor de belegerden; het werd een kwakkelwinter en steeds sneller opeenvolgend zochten de kranten bij gebrek aan „goed nieuws” hun toevlucht tot het vermelden van de goede moed der burgerij, van de gedisciplineerdheid van het garnizoen en van de grote voorraden in de stad.

De belangstelling in de Nederlanden steeg kennelijk met het uit-

houdingsvermogen, waarvan men binnen Breda blijk gaf. Naast de vele kolommen, die aan de akelige toestand der belegeraars en aan de rustige dapperheid van de ingeslotenen gewijd worden, kondigen de bladen ook uitgaven van kaarten over de belegering aan (41 v; 133 v; 140 v); duidelijk ten gerieve van de lezer, want die kaarten werden niet door de courantiers gedrukt.

Op de authenticiteit van de nieuwsbron (44 r; 136 v; 142 v; 144 v) wordt de nadruk gelegd, zo meldt Ian van Hilten's Courante uyt Italien en Duytsch-landt, &c. „Uut Breda hebben wy alle daghen advertentie, weten hoe die van binnen hun houden ende in alles draghen...” (46 r). De laatst verschijnende krant van het jaar 1624 nam het volgende op (138 v):

„Uut Breda wert gheschreven van date den 19. December op volghende maniere: Aengaende onsen Stadt die is ghenoechsaem noch op den ouden voet, den Vyant schijnt wil ons noch niet verlaten, maeckt noch alle daghen meer ende meer Schansen, ende dat binnen de eerste besettinghe na ons toe, soo dat het schijnt dat hy ons met dubbelde Wercken soeckt te besluyten, doch doet ons noch ter tijt geen overlast met schieten, hoe wel onse ende des Vyants Wercken nu soo na by den anderen syn, dat wy malcanderen met Musquetten ghenoech connen bereycken, wy doen altemets (alsmen voordeel siet) met Hantgheschut schieten, maer ons Canon speelt dagelijcx op des Vyants wercken: de Hoo: Mog: Heeren Staten ende den Doorl: Prince van Oragnien geven ons goeden moet tot ontset, daer wy dan oock metter hulpe van Godt niet aen en twijfelen, dan het schijnt dat het synen tijt wat hebben moet, die wy met patientie noch wel connen verwachten. Voor de reste staet het met alle dinghen binnen de Stadt met ons noch wel.” Ten aanzien van de werkelijke oorspronkelijkheid van dit en volgende epistels onthoud ik mij van elk oordeel, aangezien geen enkele minuut van dergelijke brieven gevonden is.

Bij een dergelijke poging tot uithongering is natuurlijk de stand van de voedselvoorraden van primair belang; hierover worden samen met de ermee verband houdende distributiemaatregelen telkenmale publikaties opgenomen. De samenstelling van de voornaamste component van het levensmiddelenpakket werd de toenmalige lezer dan ook niet onthouden

(39 v): „...d'eene weecke Rogghe ende Tarruwe Broodt als voor desen, ende d'ander weecke Broodt met Honing, Siroop ende Oly door wrocht, 'twelck van goede smaecte is, ende behoeft men gheene toespijse daer toe...”

We vernemen nog hoeveel hoornbeesten er weiden tussen de hoornwerken achter de palissaden en wat ervan geslacht wordt; dat verse, in de Mark gevangen vis de eentonigheid van de maaltijden breekt; dat brandstof schaars is, maar de bomen gekapt worden en het beschikbare eerlijk verdeeld wordt; hoe men in de lente eenjarige gewassen in de stadshoven uitzaait: de belegerden zouden er de vruchten echter niet meer van plukken.

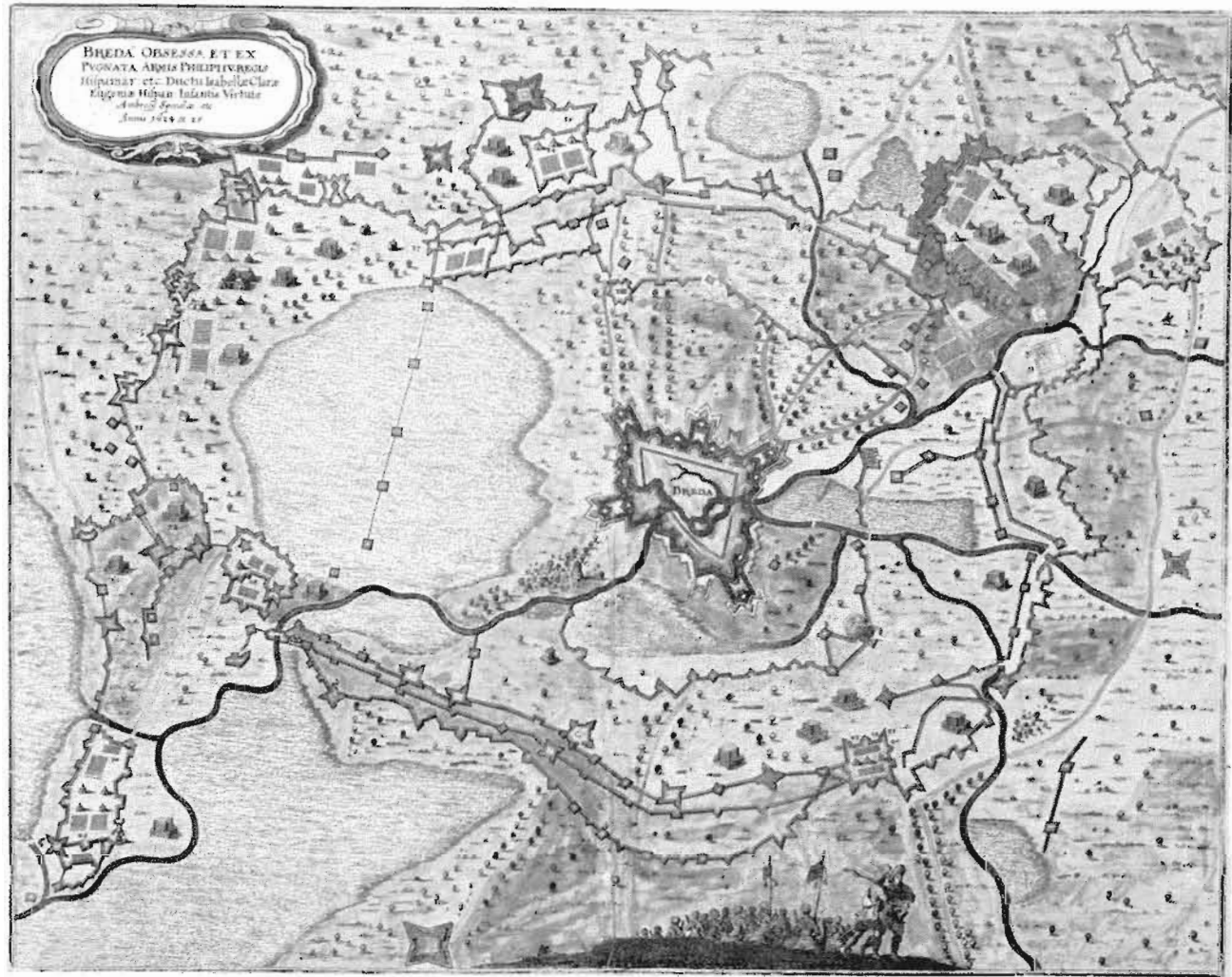
De prijzen van artikelen kunnen symptoom zijn voor de stand van zaken. Aanvankelijk wordt slechts gemeld, hoe alle levensmiddelen binnen Breda „beter coop” zijn (135 v) dan bij de vijandelijke troepen, die „stinckent Broot, Vleesch, jae Aes ende Dieren” moesten eten, en ook aanzienlijk goedkoper dan die in de „verkeerde landen”, d.w.z. de Zuidelijke Nederlanden; later worden in de vesting geldende prijzen opgegeven, soms zelfs met die van het vijandelijk kamp vergeleken. Men mene niet, dat deze dingen sterk gekleurd of eenzijdig behandeld worden; de kranten melden even koel, dat er nu effectieve maatregelen tegen de „lorlingh-draeyers”,⁴ de zwarte handelaren op de vijand, genomen zijn als dat de bevrijdingsherdenking op de wallen in eensgezindheid van burgers en militairen met het driemaal afvuren van kanonnen en musketten gevierd is.

Toch wordt allerm minst de indruk gewekt, dat Breda in deze belegeringsperiode het lustoord, het Tempe, van vroeger is. De pestepidemie wordt de gehele herfst en winter doorlopend vermeld; in januari nog 40 slachtoffers per week,⁵ terwijl omvang en kwaadaardigheid dan al sterk afnemen. Ook treffen wij in de blaadjes de weerklink van de steeds heviger beschieting, waar de stad aan bloot stond; zelfs moesten de belegerden het buskruit onder de grond stoppen, omdat een „vyer-cloot” (43 v) door het dak van het ammonitiehuis sloeg.

In de lente van 1625 toont de courantier (144 v) met een treffend beeld de benarde situatie: „Schrijvens uyt Breda melt, datse (God lof) noch wel ghemoet zijn, ende d'armoede al ghewent, groeyen in haer verdriet, verhopende dat het met haer gaen sal als met een Vrouwe die in de

Craem comt, soo haest sy het Kindeken hoort crijten ende haer Man siet, vergeet sy de voorgaende pijn, als mede haer Patroon ende Man (soo noemen sy den Doorluchtighen Prince van Oragnien) maer naer haer toecomt, sal alle voorgaende quellinghe vergeten worden. De pest, root Melesoen, scheurbuyck, ende diegelyjcke zwaricheden hebben binnen dapper gegraseert, die mede eenige vermaerde krijchs-Oversten ende cloecke Soldaten naer hun genomen hebben; Aengaende de vivres schrijven genoech voorsien te zijn om 't ontset af te wachten, ende of dat manqueeerde (als sy met der hulpe Godts vastelijck verhoppen neen) sullen als dan eerst beginnen te sien hoe langhe sy haren Vyant noch werck geven sullen, alles tot dienste van Lant, Eere ende Reputatie vande kloecke Collonellen, Wackere Capiteynen, ende Soldaten. Den Vyant ghebruyckt nu dapper sijn grof Canon, speelt hy *Pavana d'Hispanien*, Die van binnen antwoorden met *Dansken Oragnien*, hy heeft eenighe daghen ende nachten met Granaet-Appels weghende 80. Pont ende daer over gheschoten, die hy misschien meent dat die van binnen tot verversschinghe van 't Scheurbuyck sullen ghebruycken, maer sy connen den Spaenschen Aert wel, ende weten dat die met Mercury ende Antimoni vergifticht zijn, ende de Buycken soo doen swelllen, datse 'teenemael barsten soudent. Tot betalinghe der Soldaten, heeft de Stadt doen slaen gelt van Silver ende Coper, te weten viercante stucken van drie gulden, aen d' een zijde hebbende het Wapen van de Ho: Mo: Heeren Staten Generael, daer rontom *Breda Obsessa*, aen d'ander zijde niet: Noch stucken van twee gulden, op staende het Wapen vanden Doorl: Prince, oock rontom *Breda Obsessa*, mede stucken van een gulden, daer het Wapen van Breda op staet, inshelijckx rontom *Breda Obsessa*, noch Copere stucken, doende twee stuyvers en een halven, somma tis daer binnen *vive la Guerre*."

Uit bovenstaand voorbeeld van 8 maart 1625 blijkt wel, dat de kranten goed geïnformeerd waren. Wanneer wij het gepubliceerde bovendien toetsen aan hetgeen van elders hieromtrent bekend is, blijken zij voorts als nieuwsbron zeker aanvaardbaar. Zo wordt zelfs de grote brand van de kerk in Ginneken opgenomen,⁶ terwijl de courantier er waarheidsgetrouw bij opmerkt omtrent de oorzaak in het duister te tasten (46 v). De laatste poging tot ontzet, van Geertruidenberg uit, wordt van dag tot dag nauwgezet en gedetailleerd verslagen (48 v; 147 v).

Afb. 13. Het beleg van Breda in 1624/1625.
De aanvalswerken van de vijand in een krans rondom de stad.
Jaarboek De Oranjeboom 12 (1959)

Afb. 14. Fragment van een Duitse kaart der belegeringswerken in 1624/1625, waarop te zien is de zo juist in brand gestoken kerk van Ginneken, dienende als levensmiddelenmagazijn en ammunitiebergplaats der Spanjaarden.

Toentertijd is in de kolommen van de pers een ruime plaats aan het Bredase beleg ingeruimd; bovendien blijkt de berichtgeving alleszins betrouwbaar. Uit werken van uitgesproken geschiedkundige opzet en uit archiefonderzoek zijn voor de hedendaagse onderzoeker ongetwijfeld meer gegevens te puren. Toch biedt zelfs het efemere blaadje soms onverwacht een nieuw gezichtspunt. Zo werpt een krantenbericht van 28 september 1624 (37 v) belangrijk licht op een ingewikkelde affaire. De Spaanse dichter Calderon de la Barca laat in zijn toneelstuk over het beleg van Breda Spinola's parlementair, die de stad komt opeisen, een been afschieten. Die parlementair, de Baron de Balançon, die na het beleg gouverneur van de stad zou worden, droeg inderdaad een houten prothese, en wel omdat zijn linkerbeen bij het beleg van Oostende — 25 jaar eerder — was afgeschoten. Calderons pseudo-oorzakelijke verklaring post facto verliest zijn puur fictief karakter en krijgt enig relief, wanneer wij lezen, hoe Bredase artilleristen „...voor eenighe daeghen eenen voornemen Spaenschen Heer beyde beenen af-gheschoten...” hebben. Zeker even belangwekkend⁷ lijken de volgende regels uit een krant van 25 januari 1625 (140 v): „Binnen der Stadt Breda is ghedruckt by den Boeckdrucker daer binnen woonende, al 'tgen(e) sonderlinghs sints de belegeringe voor gevalle(n) is, tot het uytgaen van 't voorgangen jaer 1624. daerinne den Leser can sien...”

Veel aandacht besteedden de krantjes ook aan de toestand in Breda na de overgave: eerst de sfeer van gedwongen en opgeschroefde feestvreugde met karikaturale spotternijen. „...men bedrijft aldaer seer groote vreuchde alsoftse gheheel Hollandt verovert hadden, ...op den 15. 16. deses zijnder seer vremde Commedien gespeelt tot spot vanden Prince ende der gheunieerde Landen ende oock soo geweldich gheschoten met Canon ende Mosquetten, als Menschen noyt ghehoort hebben, ende soude op den 17. noch een andere Commedie aengevangen worden. Op 't Water om 't Casteel heeft men vremde kluchten gebruyct ende getornoyt, 't welck de Infante met haer Adel (die op 't Casteel ghelogeert is) aenghesien heeft” (49 v). Later (153 v) de schrille tegenstelling van de economische ondergang der stad: „Alsoo de Spaensche geerne hun stoel van Oorloghe tot 's Hertogenbosch en Breda souden planten, om dese Landen in gheduerighe Oorloghe ende onruste te houden, zijn in haer

meyninghe dapper bedroghen, in sonderheydt binnen Breda, alsoo de Borgherije meestendeel door de groote Armoede ende dierte uyt de selve Stadt vertrocken zijn, ja de voornaemste van de Roomsche-ghesinden selver, daer-en-boven neemt de pest ondert Krijghs-volck seer toe, ende wert groote armoede gheleden.”⁸

AAANTEKENINGEN

- ¹ Dutch corantos 1618—1650. A Bibliography illustrated with 334 facsimile reproductions F. Dahl, printed for the Koninklijke Bibliotheek The Hague 1946. Ik citeer de paginering der facsimiles.
- ² „Breda” komt voor op: 30 v, 31 v, 32 v, 33, 34, 36 v, 37 v, 38, 39 v, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 r, 48, 49, 102 v, 105, 115 v, 123 v, 124, 125 v, 126 v, 127 v, 128 v, 129 v, 130 v, 131 v, 132 v, 133 v, 134 v, 135 v, 136 v, 137 v, 138 v, 139 v, 140 v, 141, 142 v, 143 v, 144 v, 145 v, 146 v, 147 v, 148 v, 149 v, 150 v, 151, 153 v, 158 v, 159, 162 v.
- ³ 33 v „...hebben rontom de selve Stadt veel boomen ende tuynen wech gehouden” (met fraaie hypercorrectie!).
- ⁴ In de „Tydinghen uyt verscheyde Quartieren” steeds aldus gespeld cf Wbk. d. Ned. Taal VIII² 1924 kol. 2938/2941.
- ⁵ Getracht is de juistheid van dit getal te toetsen aan de optekening van begraven personen in de rekeningen van de Grote Kerk. In januari 1625 werden hier in totaal 83 lijken genoteerd, waaronder begrepen zijn een aantal soldaten met hun familieleden. Andere begraafplaatsen waren in die tijd gelegen bij de Markendaalse Kerk, de St. Joostkapel, het Klooster der Zwarte Zusters en de Beierd. Hiervan zijn echter in dit jaar geen cijfers bewaard gebleven. Wanneer men weet dat bij de Markendaalse kerk doorgaans evenveel personen werden begraven als in de Grote Kerk, komt men gemakkelijk aan een aantal van 160 personen in de maand januari 1625.
- ⁶ Zie afb. 00. De foto die het redactielid, de heer A. Hallema, welwillend heeft afgestaan, stelt voor de brandende kerk van Ginneken in de nacht van 30 maart 1625. Zij werd gemaakt door wijlen J. Agterberg jr. naar een origineel in Sted. Museum Breda. Zie Geschiedenis der Ned. Herv. Gemeente te Ginneken (1940) t.o. pag. 32.
- ⁷ Niet bij Hallema vermeld in zijn overzicht „Drukkers en Uitgevers te Breda tot de aanvang der 19de eeuw”. Jbk. III. Jammer genoeg geeft het krantenbericht niet de naam van de drukker of boekverkoper op.
- ⁸ Bijgaande afb. no. 000 is gemaakt naar een fraai gekleurde kaart in GAB, Verz. K. en A. 1950-89.